

רבים זקרו

בשנים תרפ"ח—תר"ץ געשו וסערו הרוחות בקרב לגיונות היהדות הנאמנה, בשל נסיון הפגיעה המעליבה בכבודו של רבי חיים-עוזר, על רקע בחירת רבה הרשמי של קהלת וילנא. רבי חיים-עוזר שהתגורר בעיר זו קרוב לששים משנות חייו, והיה ראש גולת אריאל בערוב ימיו, נשא בתואר רשמי צנוע ביותר. כשהיה אברך-משי בן כ"ד נתמנה למו"ץ בוילנא, וכזה נשאר גם לעת זקנה: „מורה-הוראה", או „חבר ועד הרבנים". ואפילו תואר פשוט כזה השמיט מחותמתו: „חיים עוזר גראדזענסקי, וילנא". רק בשנותיו האחרונות, לרגל השערוריה שיסופר עליה להלן, התנוססה מעל גבי ניירותיו הפירמה: „יושב ראש ועד הרבנים דוילנא". היתה זו נאמנות למסורת הקדומה שלא למנות אב"ד או רב לוילנא, אשר שורשה בתקנה מיוחדת משנת תקנ"א עם פטירת הג"ר שמואל ב"ר אביגדור, אחרון לשושלת הרבנים שביחנו פאר בוילנא מימות קדם (ראה תיאור הנסיבות שגרמו לתקנה זו בס' „קריה נאמנה" ובס' הח"ח ופעלו כרך ב' ע"ע תשמ"ט—נ"ה), וכל המשמשים-בקודש הוכתרו מני אז כדיינים גרידא. עדות למסורת זו שימשה אבן גדולה שהניחו במקום המיועד לרב משמאלו של ארון-הקודש בביהכ"נ הגדול בוילנא. אמנם גם אחר-כך ישבו בעיר זו על מדין גדולי-עולם, בתוכם הג"ר שאול קצנלנבויגן, הג"ר אבלי פוסבולר, האחים רבי בצלאל הכהן ורבי שלמה הכהן, וכן רבי אליהו אליעזר גרודזנסקי, אך איש מהם לא עיטרוהו בנזר הרבנות הרשמית. לא אחת הציעו ראשי הקהלה הוילנאית, שיושיבו בית-דין לבטל את ההחלטה השרירה-וקיימת בכדי שיוכלו לענווד לראשו של רבי חיים-עוזר את נזר הרבנות — אלא שהוא סירב לכך ועמד על דעתו בתוקף בלתי מצוי.

כאשר בשנת תר"ע עלתה על הפרק דרישת השלטונות שהקהלה היהודית תמנה לה מחזש „רב מטעם" — שתפקידיו היו לערוך רישומי נשואין, לידות ופטירות — סבר רבי חיים-עוזר,

אח"ח 1234567

לועזר תחכמה

באספת רמ"ם ומחנכים : (מימין לשמאל) : גיסו הגאון רבי אלחנן ווסרמן ראש ישיבת „אוהל תורה" דברנוביץ, הגאון רבי שבתי יגל ראש ישיבת סלונים, רבי חיים-עוזר, הרב ד"ר אברהם דויטש

כי גם לתפקיד זה חלילה למנות אדם פגום בדעותיו. לפיכך התנגד נמרצות למועמד החילוניים בעיר, שהציעו לבחור בה' חיים טשרנוביץ, המכונה „רב צעיר", מי שקודם לכן שימש כ„רב מטעם" באודיסה וארגן בעיר זו „ישיבה תיכונית", שהמחנכים בה היו ביאליק וקלויזנר. כהונת „רב מטעם" (מטעם המלכות) היתה מיסודה גזירה רעה של שלטונות רוסיה, אשר חייבו כל קהלה יהודית למנות עליה „רב" המצויד בהשכלה חילונית, בוגר גימנסיה, על-מנת שינהל את ספרי הרישום של לידות ופטירות, נשואין וגירושין בקהלה היהודית. מרבית הרבנים מטעם"מ היו אנשים בעלי ידיעות תורניות מועטות, שהכירו את

מקומם, ולא ההינו להתערב בחיי חזת. גם בוילנא שימש עד שנת תר"ע כרב מטעה"מ דוקטור י"ל קנטור, אשר חי בשלום ובמישור עם חרדי העיר, עד שעבר אח"כ לפטרבורג. אלמלי הציעו לכהונה זו אדם פשוט וישר היו החרדים מסכימים לו בלי שום ספק (כיו"ב נימק פעם רבי חיים-עוזר את התנגדותו למועמדות הסופר והעסקן הציוני שמריהו לויין כרב מטעה"מ באמרו: אני מוכן להסכים, אך בתנאי שיגלח את זקנו וילבש קצרות...). אולם אותו „רב צעיר“ כבר הספיק להקדיח תבשילו ברבים, פרסם מאמרים וחיבורים ברוח זרה לתורת ישראל, ביקר בשחצנות את התלמוד, וכמ"כ זמם להעביר את ה„ישיבה תיכונית“ שלו מאודיסה לוילנא. התעקשו „משכילי“ וילנא כי רצונם דוקא בו. הזמין אליו רבי חיים-עוזר את מנהיגי החוגים החילוניים והבהיר שהוא מוכן לוותר הרבה ומסכים לכל מועמד הגון אחר שיציגו מצדם זולת טשרנוביץ. אך הם קידשו כנגדו „מלחמת מצוה“. ראה, איפוא, רבי חיים-עוזר הכרח להכשיל מזימתם ולהציג מצד החרדים מועמד נגדי, איש מדופלם, אשר יציית להוראות הרבנים.

לוילנא הגיע אז הרב יצחק רובינשטיין, מחניכי ישיבת סלבודקה, ששימש אז כרב בעיר גניצ'יסק בארץ קרים והיה מצויד בתעודת בגרות. הציג הלה את מועמדותו לכהונת הרב מטעה"מ. כיון שלא ראה רבי חיים-עוזר דרך אחרת כדי להכשיל את תכנית החוגים החילוניים, הסכים בשעת הדחק למועמד זה, אחרי שהרב רובינשטיין התחייב בפניו להצטמצם בתפקידיו הרשמיים גרידא, מבלי שיתערב כמלוא נימה בעניני הקהלה והרבנות. התנהלה אז מערכת בחירות סוערת בין הדתיים והחילוניים. רבני וילנא ורבי חיים-עוזר בראש הטיילו את מלוא כובד השפעתם והבטיחו את נצחונו של הרב רובינשטיין. בבחירות השתתפו 1039 צירים באי-כח 104 בתי-כנסת וילנאיים, מהם הצביעו 38% לטובת ד"ר טשרנוביץ ו-58% לטובת הרב רובינשטיין. החרדים יצאו בנצחון גדול. והרב מטעה"מ החדש

אמנם שמר על הבטחתו במשך שנים מעטות, לא התערב בעניני הרבנות, כעסקן נמרץ נתן ידו לפעולות צדקה וחסד, שימש כגבאי בחברת „צדקה גדולה“ הוילנאית והצטמצם בתפקידיו הרשמיים.

אך בינתיים פרצה מלחמת-העולם הראשונה. כאשר ראשי הצבא הרוסי הוציאו צו לתפוס את רבי חיים-עוזר ביחד עם הרב מטעה^מ כ„בני ערובה“, הספיק רבי חיים-עוזר להימלט, אולם הרב רובינשטיין איחר את הרכבת ונשאר להסתתר בעיר עד שכבשוה הגרמנים. בהיעדרו של המרא-דאתרא הצליח הרב רובינשטיין בתכסיסים שונים להשתלב ב„ועד הרבנים“ העירוני והשתלט על מרבית המוסדות הקהלתיים בוילנא.

[1234567]

עם שיבת רבי חיים-עוזר מגלות רוסיה, כשוך המלחמה הגדולה, נפרדו דרכיהם פירוד תהומי. רבי חיים-עוזר יסד את „ועד הישיבות“ וניצב ליד הגה הקברניטות של „אגודת ישראל“ העולמית, ואילו הרב רובינשטיין הצטרף למפלגת ה„מזרחי“ של הציונות הדתית-לאומית ואף נבחר כנציגה בסנט של פולין. מפלגה זו, אשר כהגדרתו של רבי אלחנן ווסרמן שימשה מן היום הראשון להקמתה כגשר חד-סטרי לעוברים בלבד — ולא לשבים — מן המחנה התורתי לזרועות המפקיעים את עם ישראל מתורתו וקדושתו, הצטרפה אז לפרנסי שאר המפלגות הציוניות שחברו יחדיו לערער את הצביון היהודי-מקורי של הקהלות ולכבוש את השלטון בהן.

על סמך סעיף אחד ב„חוקת הקהלות“, שנתאשר אז מטעם ממשלת פולין, החלו לתבוע את עלבונה של וילנא שכסא הרב-הראשי שלה ריק ומיותם. היהודים החרדים, הללו שנזקקים לרבנות בכל ימות השנה, התנגדו למזימת הפגיעה במסורת הוילנאית, אבל החילוניים נפשם חשקה ברב ומפלגת ה„מזרחי“ תמכה בתביעתם זו. רבי חיים-עוזר, המצביא הגדול של היהדות הנאמנה לה' ולתורתו, היה לצנינים בעיניהם ולשיכים בצידיהם זה עידן ועידנים. עתה מצאו הזדמנות נאותה לפגוע ביוקרתו

על-ידי התמיכה בבחירת הרב רובינשטיין כרב-ראשי לוילנא —
שבעקבותיה פרצה מחלוקת נוראה.

אברהם שפירא

עלבונה של תורה

מוילנא פרצה סערת-הרוחות בגין כבודו ויקרו של רבי חיים-
עוזר ומשם התפשטה לכל תפוצות ישראל. ידו של החזון-איש
היתה בארגון מערכה רבתי זו, לכבודו של שר התורה, מאחורי
הקלעים. אחיו הבכור, הג"ר מאיר קרליץ, הוא שהתייצב בפומבי
בראש המערכה ושילם מחיר די יקר בעד מלחמתו: כשוך סערת
הרוחות אילצה אותו הקהלה להתפטר מכהונתו כחבר „ועד
הרבנים" דוילנא. האור הירוק לפתיחת המאבק ניתן על-ידי
החפץ-חיים, בן ה-צ"א, שפרסם מחאה חריפה בשם „עלבונה
של תורה" והסעיר את המוני החרדים בפולין, בקראו אליהם
שלא להבליג על הפגיעה המבישה בכבודו של רבי חיים-עוזר.
וכך כתב החפץ-חיים באגרת-מחאתו: „מה מאד תצילנה אזני
כל שומע, מהשמועה ששמענו זה עתה מהנעשה בעיר ווילנא,
בדבר שאלת הרבנות דשם, אשר פרצוה ברגל גאווה ובז, פרצת
יסודי התורה והאמונה. הנה ידוע, כי זה כמה מאות בשנים
שהיתה עיר ווילנא המטרפולין של מדינת ליטא בגדולי תורה
ומנהיגי ישראל. ומימות הגאון ר' שמואל האב"ד האחרון זצ"ל,
אשר נפסקה הרבנות הראשית על ידי רב יחידי, התנהלה הקהלה
על ידי חברי ועד רבנים גאוניים גדולים, גדולי המו"צ, ומאז ועד
עתה לא חדלה מלהיות המרכז הגדול לתורה בגאונים גדולים
מאורי ישראל, מדברני דכל אומתנא בכל צרכיה, ומהם תצא
הוראה לכל ישראל. והנה ירט השטן הדרך לנגדנו, שהחליטו ע"י
הכרעת רוב הקהלה, להרחיק גאוני מורי ישראל מהקהלה
הדתית, שלא תהי' להם השפעה בעניני הדת, ולמנות אלוף
לראשם מי שאינו ראוי לכך. אוי לנו שכך עלתה בימינו, שהתורה
נקרעת לגזרים מבית ומבחוץ ע"י שונאינו העומדים מקרבנו

ומסיתים ומדיחים את עם ה' מתורתו ועבודתו. וזה האחרון הכביד, שהתחילו במרד ובמעל לחתור מחתרת תחת דת קדשינו בכוונה צפונה לחלל כל קודש ולהכחיד ח"ו גם הרבנות, יסוד ההוראה מישראל. וכמו שעשו הריפורמים בכל המקומות הידועים לנו. ומי כמונו יודעים את כל הנעשה באשכנז, אשר עינינו ראו

רבי מאיר קרליץ, גאב"ד לכוביץ

ולא זר במשך כל התקופה, מה עלתה מזאת, אשר כמעט נאבד זכרם של ישראל במקומותם — ופתרון שאלת הרבנות בוילנא עתה, היא התחלת ריפורם. ע"כ אחים ורעים החרדים לדבר ד' ותורתם הדואגים בעד קיום עמנו ישראל, עלינו לחגור שארית כח ולמחות בכל עוז נגד הסכנה המרחפת עלינו ולעמוד בפרץ בכל האפשרות, וחוב גדול וקדוש על כל מי שנגעה יראת ד'

בלבבו לצאת במחאה גלויה נגד העוול הנורא שנעשה בקהלת ווילנא, שזה נגד תוה"ק, כמבואר בספרי וז"ל: לא תכירו פנים במשפט, זה הממונה להושיב דיינים, ולא יאמר איש פלוני גבור או נאה או חכם בשאר חכמות — או בשאר מעלות שאינם מעניני תורה ויר"ש — אושיבנו דין וכו' ונמנה ללאו מפורש בסה"מ להרמב"ם (ל"ת רפ"ד), וגם נגד הצדק והמשפט, לסלק בידינא-רבנא של גאוני ישראל, חברי ועד הרבנים, ששמשו בקודש זה זמן כביר. וכל מי שיש לו יד במעל הזה, לסייע לפסוע על ראשי עם קודש, עתיד ליתן את הדין בזה ובבא, כמאמרם ז"ל (סנהדרין ז' ע"ב). וד' ירפא שבר עמנו, ויחזק בדקי תורתנו העלובה, וישכין שלום בינינו, למען כבוד שמו ית', וגם הישרים בלבותם בהקהלה יתבוננו לתקן את העול הלזה...

מחאת הח"ח אמנם זעזעה את העולם היהודי הגדול, אבל היא נפלה בירושלים-דליטא על אזנים אטומות ולבות-אבן של פרנסי הציונים וה"מזרחי". ביום א' כ"ב מרחשון תרפ"ט נתכנסה מועצת הקהלה וברוב של חמש עשרה קולות — מהם עשרה מתבוללים ונציגי "השומר הצעיר" ו"פועלי ציון" שהכריזו על עצמם כמחללי שבת — נבחר הרב רובינשטיין כרב-ראשי לוילנא, למרות התנגדותם הנמרצת של שמונת הנציגים החרדים. לאחר מכן פתחה העתונות הציונית בתעמולת-שיסוי נתעבת נגד מאורי הדור. הם האשימו את רבי חיים-עוזר, כאילו מעל בתפקידו הרבני, בכך שהוא משתייך לאגודת-ישראל, ולא היססו להטיח בחפץ-חיים את האשמה כי נכשל ח"ו ב"איסור לשון-הרע מחלוקת והלבנת פנים". אבל החפץ-חיים הגיב בחריפות גם על האשמות הללו ופרסם מודעה פומבית, בה קיבל אחריות על עצמו שעשה הכל כדין וכהלכה, "שבמקום הריסת וחורבן הדת — נעשה כל זאת כהלכה". אף הוא ביקש לגזור תענית על חילול כבוד התורה ועל סכנת הריפורמה האורבת לוילנא. גם מרבני ירושלים עיר הקודש, ובראשם רבי יוסף-חיים זוננפלד, וכן מגדולי התורה בכל המדינות, יצאו מחאות חריפות נגד קהלת וילנא, שהרימה את